Amsterdam University of Applied Sciences

Definitie van burgerschap

Author(s)
Wilschut, Arie; Nieuwelink, Hessel

Publication date
2016

Document Version
Final published version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Wilschut, A., & Nieuwelink, H. (2016). *Definitie van burgerschap*. Hogeschool van Amsterdam, Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding.

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: https://www.amsterdamuas.com/library/contact, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Download date:17 Nov 2026

Creating Tomorrow

Definitie van burgerschap

Arie Wilschut & Hessel Nieuwelink, november 2016
Lectoraat Didactiek van de maatschappijvakken, Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding
Hogeschool van Amsterdam

Omschrijving

Burgerschap heeft betrekking op het lidmaatschap van een samenleving of gemeenschap die gebaseerd is op het uitgangspunt van gelijkwaardigheid van de leden onderling ten opzichte van elkaar en gedeelde verantwoordelijkheid van de leden ten opzichte van de lotgevallen van de samenleving of gemeenschap waartoe zij behoren. De Onderwijsraad (2003) spreekt in dit verband van 'de bereidheid en het vermogen onderdeel uit te maken van een gemeenschap en daaraan bij te dragen' (p. 63). Zelfbestuur vloeit hieruit logisch voort, omdat verantwoordelijkheid ten opzichte van de lotgevallen van een gemeenschap alleen goed tot stand kan komen als zo'n gemeenschap zichzelf bestuurt.

Zelfbestuur speelt op alle maatschappelijke en politieke niveaus. Het gaat ervan uit dat burgers bereid en in staat zijn om hun eigen leven vorm te geven, dat zij bereid en in staat zijn een bijdrage te leveren aan maatschappelijke verbanden en dat zij bereid en in staat zijn om een bijdrage te leveren aan de politieke gemeenschap. Burgerschap gaat niet alleen over de relatie tussen mensen onderling, maar ook over de relatie tussen individuen en gemeenschappelijke schaarse middelen. Immers, niet iedereen heeft in gelijke mate beschikking over zulke schaarse goederen of maakt daarvan op een evenredige wijze gebruik.

Niet iedereen die zich op de één of andere wijze binnen een samenleving of gemeenschap ophoudt, is daarvan automatisch ook burger. Als aan inwoners niet op voet van gelijkheid bepaalde rechten en plichten worden toebedeeld, of als zij niet geacht worden verantwoordelijkheid te nemen voor de lotgevallen van de samenleving of gemeenschap, worden hun essentiële aspecten van burgerschap onthouden.

Het lidmaatschap van de burger van een samenleving of gemeenschap betreft een redelijke mate van loyaliteit ten opzichte van een abstracte entiteit. Dat kan een staat zijn, maar ook een andere gemeenschap, bijvoorbeeld de lerende gemeenschap van een school. Het gaat dus niet om loyaliteit ten opzichte van een bepaalde persoon of om onderworpenheid aan zo'n persoon. Een burgergemeenschap heeft geen 'leiders', maar 'ambtsdragers'. Zo definieert burgerschap zich ook via het contrastbegrip 'onderdaan', dat omschrijft wat een burger *niet* is: 'A citizen is a different kind of person from the vassal of a feudal lord, a landowner's serf or the subject of a divine-right monarch' (Heater, 1999, p. 188). Een onderdaan is niet gelijkwaardig aan degenen die boven hem gesteld zijn, heeft geen rechten en wordt niet geacht deel te nemen aan het gezag dat in een samenleving wordt uitgeoefend. Hij dient zich te onderwerpen en te gehoorzamen.

Vrijheden en rechten van burgers zijn omschreven in de (grond)wet. Sommige rechten veronderstellen een passieve overheid (zoals vrijheid van meningsuiting, stemrecht, vrijheid van vereniging) terwijl andere rechten een actieve overheid veronderstellen (zoals bevorderen voldoende werkgelegenheid en goede gezondheidszorg).

Het onderscheid tussen handelen in het publieke domein en private opvatting is bij burgerschap van belang. Niet iedereen hoeft de achterliggende ideeën persoonlijk actief te onderschrijven, zolang er in het publieke domein maar voldoende steun voor bestaat.

Aspecten

Burgerschap kan worden uitgewerkt in de aspecten identiteit en normativiteit.

Identiteit speelt een rol omdat de burger zich betrokken moet voelen bij een samenleving of gemeenschap om daarvoor verantwoordelijkheid te willen of kunnen nemen. Iemand die zich niet (tot op zekere hoogte) identificeert als deel uitmakend van de bevolking van een stad, een schoolbevolking, een nationale bevolking of een andere zelfverantwoordelijke groep, zal zich bij de lotgevallen van zo'n groep niet betrokken voelen en er dus ook geen actieve rol in willen of kunnen spelen. Deel uitmaken van een gemeenschap hangt samen met een wederkerig proces: men moet zich ergens toe willen rekenen én de overige leden van de gemeenschap moeten iemand accepteren als lid van de gemeenschap. Het één verstrekt of verzwakt het ander.

Normativiteit is van belang omdat het geheel van de abstracte groep in het oog moet worden gehouden, zodanig dat deelbelangen en privébelangen afgewogen worden tegen een 'algemeen belang'. Burgerdeugden zijn erop gericht het gemeenschappelijk welzijn in het oog te houden (Kymlicka & Norman, 1994). Er bestaat aanzienlijke overeenstemming over de waarden die van belang zijn voor goed burgerschap. Gedacht kan worden aan tolerantie, respectvolle omgang, en democratische gezindheid. Over de invulling van deze waarden wordt echter zeer verschillend gedacht. Sommigen menen dat voor het opkomen voor het algemeen belang burgers hun eigen belang daaraan ondergeschikt moeten maken terwijl anderen juist menen dat het algemeen belang een optelsom van deelbelangen is. Een ander voorbeeld is de spanning die bestaat tussen vrijheid en gelijkheid. Beide worden als centrale burgerschapswaarden gezien maar er bestaan tegenstrijdige opvattingen over de vraag vrijheid of gelijkheid voorrang moet krijgen.

Domeinen

Burgerschap speelt zich af op het politieke, sociale, economische en ruimtelijk-ecologische domein. Normativiteit en identiteit komen daarin telkens tot uiting.

In het *politieke domein* geeft een burger mede vorm aan het beleid dat in een gemeenschap gevoerd wordt. Gezag in een gemeenschap berust op de instemming van de burgers. In een burgerlijke samenleving wordt niet uitgegaan van opgelegd gezag. Omdat deelname van de leden van de gemeenschap op voet van gelijkheid het principe is, kán het alleen zo zijn dat gezag namens alle leden wordt uitgeoefend.

In het *sociale domein* gaat het om het bijeenhouden van een gemeenschap - in al haar diversiteit - als samenhangende groep. Dat is nodig om als zelfverantwoordelijke en zelfsturende gemeenschap te kunnen functioneren. Dat betekent dat burgers respectvol met elkaar omgaan en kunnen inspelen op diversiteit en conflicten.

Het *economische domein* heeft betrekking het omgaan met schaarse middelen. Hierbij spelen zaken als maatschappelijk verantwoord ondernemerschap, het omgaan met de rollen van werkgever en werknemer, van klant en leverancier, van debiteur en crediteur. Ook in het persoonlijke leven is economische zelfredzaamheid en verantwoord financieel gedrag nodig. In elk van deze contexten is sprake van normativiteit die voortvloeit uit het lidmaatschap van een gemeenschap.

In het *ruimtelijk-ecologische domein* speelt het inzicht dat economie, milieu, gezondheid en welzijn onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het gaat daarbij om de gevolgen van menselijk handelen voor ecologische waarden en ruimtelijke kwaliteit die betrekking hebben op de omgang met schaarse middelen (zoals ruimte en milieu) op alle schaalniveaus, van de eigen omgeving tot het mondiale niveau.

Samengevat: burgerschap gaat over mensen die op basis van gelijkheid een bijdrage leveren aan het zelfbestuur van hun gemeenschappen. Over het belang van actieve betrokkenheid bestaat overeenstemming maar niet over de manier waarop en de uitkomst ervan. Dat is onderdeel van debat tussen vrije en gelijke burgers.

Scholen voor burgerschap

Burgerschap ontstaat niet vanzelf, maar moet geleerd worden (Dewey, 1916; White, 1999). Scholing is nodig om de in ieder mens potentieel aanwezige eigenschappen van een burger zodanig te ontwikkelen, dat een volwaardig zelfsturend en zelfverantwoordelijk lidmaatschap van een gemeenschap tot stand kan komen. Daarbij kan het type scholing dat vaak wordt omschreven als *bildung* een nuttige rol spelen. Onder *bildung* wordt het proces verstaan van persoonlijke ontwikkeling op basis van een brede beschouwing van culturele en maatschappelijke verworvenheden en uitingen. Een dergelijke brede beschouwing kan bijvoorbeeld helpen om kritische oordeelsvorming te ondersteunen.

Scholing zou niet alleen moeten worden opgevat als zich voorbereiden op het burgerschap 'later', als de leerling de school verlaat als volwassen burger, maar ook als het praktiseren van houdingen en vaardigheden die bij een burger horen binnen de gemeenschap van de school: niet alleen 'citizenship as outcome', maar ook 'citizenship as practice' (Biesta & Lawy, 2006; Lawy & Biesta, 2006; Nieuwelink, 2016).

Naast de hiervoor benodigde vaardigheden, houdingen, reflecties en gedragingen speelt kennis ook een rol: kennis op de terreinen van politiek, participatie en identiteit (Bron, 2006), kennis op de terreinen van democratisch handelen, maatschappelijk verantwoord handelen, omgaan met verschillen en omgaan met conflicten (Ten Dam, et al., 2010). Maar ook *kennis van de wereld* op diverse schalen (globaal, nationaal, lokaal) is essentieel om voor een bepaalde gemeenschap verantwoordelijkheid te willen of kunnen nemen. Sociale vakken spelen daarbij een sleutelrol. Daarbij is ook 'wereldburgerschap' een dimensie die in het oog gehouden zou moeten worden (Beneker, Van Stalborch, & Van der Vaart, 2009).

Verwijzingen

Beneker, T., Stalborch, M. van, & Vaart, R. van der (2009). *Vensters op de wereld: Rapport van de commissie canon voor wereldburgerschap*. Den Haag: NCDO / Utrecht: Universiteit Utrecht.

Biesta, G., Lawy, R. (2006). From teaching citizenship to learning democracy: Overcoming individualism in research, policy and practice. *Cambridge Journal of Education, 36* (1), 63-79.

Bron, J. (2006). *Een basis voor burgerschap: Een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*. Enschede: SLO.

Kymlicka, W., Norman, W. (1994). Return of the citizen: a survey of recent work on citizenship theory. *Ethics, 104*, 352-381.

Lawy, R., & Biesta, G. (2006). Citizenship-as-practice: The educational implications of an inclusive and relational understanding of citizenship. *British Journal of Educational Studies, 54* (1), 34-50.

Nieuwelink, H. (2016). *Becoming a Democratic Citizen: A study among adolescents in different educational tracks.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (diss.).

Dam, G. ten, Geijsel, F., Reumerman, R., Ledoux, G. (2010). Burgerschapscompetenties: de ontwikkeling van een meetinstrument. *Pedagogische Studiën, 87*, 313-333.

Dewey, J. (1916 / 2009). *Democracy and Education*. New York: Free Press (herdruk Merchant Books, 2009).

Heater, D. (1990). *Citizenship: The civic ideal in world history, politics and education*. Manchester / New York: Manchester University Press.

Onderwijsraad (2003). *Onderwijs en burgerschap*. Den Haag: Onderwijsraad.

White, P. (1999). Political education in the early years: the place of civic virtues. *Oxford Review of Education, 25* (1&2), 59-69.